

bok recensioner

Handbok om barnhabilitering vid rörelsehinder

BO BILLE, INGEMAR OLOW (RED)

Barnhabilitering vid rörelsehinder

Almqvist och Wiksell, 1992.

Detta är den första läroboken på svenska som behandlar rehabilitering av barn och ungdomar med rörelsehinder. Ett fyrtiotal författare medverkar och samtliga har gedigna teoretiska kunskaper och lång klinisk erfarenhet av rehabiliteringens olika kompetensområden. Boken vänder sig i första hand till de yrkeskategorier som ingår i ett rehabiliteringsteam, men även till föräldrar, grund- och vidareutbildningar och andra intresserade.

Boken är indelad i tre delar; en allmän, en medicinsk och en rehabiliteringsdel.

Den allmänna delen inleds med en intressant historik över rehabiliteringens utveckling och organisation i Sverige. I denna del finns även beskrivning av barnets normala utveckling, nervsystemets struktur och funktion samt barnneurologisk undersökningsteknik.

I den medicinska delen ges ett panorama över sjukdomar och tillstånd som kan ge rörelsehinder i olika grad; CP, MBD, missbildningar, skador och sjukdomar i CNS och perifera nerver, muskelsjukdomar, juvenil kronisk artrit och fortskridande hjärnsjukdomar.

Redaktörerna påpekar i förordet att de

inte tog med den största handikappgruppen, de utvecklingsstörda. Skälen angavs vara att barn med rörelsehinder som också har en utvecklingsstörning får sina problem belysta i respektive kapitel, att det redan finns mycket litteratur kring utvecklingsstörda och att man av utrymmesskäl därför fick avstå från att beskriva denna grupp.

I det första kapitlet av rehabiliteringsdelen ges en beskrivning av rehabiliteringsteamet, dess historia, organisation och arbetssätt. På ett utmärkt sätt belyses teamarbetet kring barnet och familjen och vikten av att ha en helhets-syn. Den humanistiska människosyn som präglar rehabiliteringsarbetet utgår ifrån att föräldrarna har en egen kompetens och att familjen är viktigast för barnet. Därför bör rehabiliteringsarbetet ske där barnet vistas och att träningen måste integreras i barnets dagliga liv. Detta innebär att teamet kommer att fungera som konsulter till föräldrar, assistenter, lärare m fl, att rehabilitering blir mycket en fråga om pedagogik, dvs kunskapsöverföring. Rehabiliteringsdelen innehåller också kapitel som rör sjukgymnastik, arbetsterapi, logopedi och hjälpmedel. Psykologiavsnittet rymmer barnets känslomässiga reaktion på handikappet och olika psykologiska utredningsmetoder. Sociala åtgärder, föräldraorganisationer samt att vara syskon belyses i varsitt kapitel. Kapitlet om familjen har fångat den social-psykologiska aspekten på familjens situation på ett utomordentligt lyhört sätt. De pedagogiska delarna av rehabiliteringsarbetet har delats upp i två kapitel, förskola och skola. Gränsområdena som ortopedi och urologi rymms även inom denna del samt epilepsi, sexologi och genetik. Dock saknas handkirurgi.

Idag går utvecklingen mot en samordning av omsorger och rehabilitering, s k samordnad rehabilitering. Som påpekas i avsnittet om rehabiliteringsteamet så finns det "fler likheter än olikheter i de icke-samordnade teamen" och att det är barnets och familjens problematik som styrt utvecklingen mot samordning.

Även om redaktionen hade flera skäl att välja bort gruppen utvecklingsstörda i den medicinska delen, så blir ändå

totalintrycket av boken att den gruppen finns representerad. De paramedicinska avsnitten i rehabiliteringsdelen gäller i högsta grad även de utvecklingsstörda barnen och deras familjer. Bokens under rubrik blir därför olyckligt missvisande. Inget avsnitt i den medicinska delen kan ha haft anspråk på att vara heltäckande vad gäller sjukdomar vid rörelsehinder. Det är därför svårt att helt förstå argumenten till bortvalet. Det borde ha funnits utrymme att ge en mer övergripande beskrivning av utvecklingsstörning, just mot bakgrund av att det redan finns tillräckligt med litteratur i ämnet. Bokens titel hade då kunnat vara "Barnhabilitering" och blivit mer i samklang med tiden.

Det är en grannlaga uppgift att skriva en bok som riktar sig till en sådan bred läsekrets som denna. Som redaktörerna påpekar var utgångsbudet att skriva "tillräckligt allmänt för att kunna förstås av icke-medicinskt kunniga och ändå så ingående att medicinska och paramedicinska grupper har något nytt och nyttigt att lära". Jag tycker att denna föresats har lyckats över förväntan. Samtliga författare har en god stilistisk förmåga och ett pedagogiskt förhållningssätt som inneburit att de lyckats beskriva ibland mycket komplicerade företeelser på ett begripligt sätt. Särskilt framkommer ingenting nytt för varje yrkesgrupp, men jag tycker att det är i ljuset av den helhetsbild som boken förmedlar, som ger det egna ämnet en djupare dimension. Det egna ämnet kan därmed få ett starkt pedagogiskt värde i förmedlandet av komplexa samband till föräldrar, i handledning och undervisning.

Även om gruppen utvecklingsstörda saknas i den medicinska delen anser jag att boken ändå tydliggör sammanhanget och visar vikten av samarbete och samordning på olika nivåer. Rehabiliteringen var en av de specialiteter som tidigast insåg värdet av en helhetssyn på barnet och dennes familj. Jag ser också att boken utmärkt kan användas för att bredda den egna kompetensen inom teamet, att användas som en handbok och för andra grupper att förstå hur problemen kan hänga samman. Denna bok bör

finnas inom varje habilitering och också rekommenderas föräldrar, förskola och skola. Boken borde även starkt rekommenderas politiker och andra beslutsfattare i dessa nedrustningstider, vars konsekvenser drabbar barn med handikapp och deras familjer.

Sonja Heedh

Ung klassiker i barnhälsovården

ELISABETH HAGELIN, MARGARETHA MAGNUSSON, CLAES SUNDELIN

Barnhälsovård

Andra upplagan. *Almqvist & Wiksell*, Stockholm 1992.

Svensk barnhälsovård är ett exempel på lyckat folkhälsoarbete med lång tradition och stor samlad erfarenhet. Att man lyckats så bra har varit möjligt genom att uppdraget har varit klart och definierat. Man har tidigt funnit en institutionell form för det praktiska arbetet genom barnavårdscentralerna och nu sedan är 20 år ett länsövergripande ansvar genom barnhälsovårdsteamerna.

Barnhälsovården är en kunskapskälla för folkhälsoarbetet i stort att ösa ur och det är därför man välkomnar den andra upplagan av denna unga klassiker (utkom 1987 med första upplagan) författad av två sjuksköterskor med lång egen erfarenhet Elisabeth Hagelin och Margaretha Magnusson och en barnläkare Claes Sundelin, svensk barnhälsovårds gulfader.

Författarna säger i förordet: "Vi har två huvudsyften med vår bok Barnhälsovård. Den är dels tänkt som en grundläggande lärobok i barnhälsovård inom vårdutbildningen, dels som ett stöd i arbetet vid barnavårdscentralerna för primärvårdens sjuksköterskor och läkare."

I denna bok presenteras både förslag

till form och innehåll av det dagliga barnfolkhälsoarbetet och kunskapsmässigt vad vi vet om hälsoarbetets olika delars effekter. Bäst är framställningen kring de konkreta praxiserfarenheterna och mindre tydlig vad den så kallade forskningsfronten meddelar vad gäller barnhälsovårdens effekter på hälsan. Indicierna är dock många att barnhälsovården bl a kan ta åt sig äran av den internationellt sett låga frekvensen av barnolycksfall. I boken ges flera konkreta exempel på nya möjligheter att ytterligare förbättra olycksfallspreventionen bland förskolebarn.

Trots att olika centrala folkhälsomått placerar svenska barn bland de friskaste i världen (dödlighet, somatisk tillväxt, karies m m) visar författarna med en rad exempel, både praktiska och metodologiska, hur man kan ställa upp nya mål för ytterligare förbättringar, inte minst socialt och psykologiskt, vad gäller barns välbefinnande.

Från en situation med stadigt minskande sociala skillnader för hälsoutvecklingen kommer rapporter om ökande skillnader. Detta påminner oss om att dagens hälsosituation är inte given utan måste erövrats dagligen både i praxis och i det långsiktiga arbetet.

Bokens innehåll lämpar sig väl för undervisningsändamål och kan både läsas av alla som verkar inom arbetsfältet kring förskolebarns hälsa och välbefinnande liksom tjänstgöra till stora delar som idébank för folkhälsoarbetet i stort. Vi måste börja med barnen.

Bo Werner

När en företeelse definieras som ett samhällsproblem

SVEN-ÅKE LINDGREN

Den hotfulla njutningen. Att etablera drogbruk som samhällsproblem 1890-1970

Stockholm/Stehag Symposium Graduale 1993.

Denna bok är en avhandling i sociologi som syftar till att ta reda på varför och genom vilka processer vissa fenomen institutionaliseras som samhällsproblem, medan andra inte gör det. Författaren har valt synen på kaffe, tobak och narkotika som objekt för sin studie. Varför han inte tagit upp alkohol framgår inte. Genom studier av bl a läroböcker, faktamaterial från myndigheter, ledare och debattartiklar har han speglat debatten kring dessa njutningsmedel under perioderna 1890-1930 och 1954-1968.

Dessa historiska genomgångar torde för en bredare samhällsmedicinsk intresserad krets vara den huvudsakliga behållningen av boken. I inledande och avslutande kapitel vävs denna redovisning in i en teoretisk ram som sannolikt ska utgöra avhandlingens vetenskapliga kärna. Dessa teoretiska avsnitt är för en mer pragmatiskt inriktad socialmedicinare svårtillgängliga, inte minst p g a ett språkbruk karaktäristiskt för vissa vetenskapliga skolor, där termer som diskurser, problematiseringar och problembestämningar förekommer i en omfattning som gör texten bitvis tung.

De historiska genomgångarna är som helhet intressanta och välskrivna. Beskrivningarna av de två olika perioderna har mycket olika karaktär. Genomgången av tiden 1890-1930 rymmer fascinerande skildringar av opiumet och kokainets inträde i Sverige och de tidigare lagstiftningarna i form av bl a giftstadgan. Även debatten om kaffe och tobak från början av seklet är intressant. Författaren visar hur argument om syndfullhet och moraliskt förfall förefaller ha varit mer tongivande än hälsoargument, som man för övrigt hade mycket lite vetenskapligt underlag för.

Referaten från tiden 1954-1968 speglar en tidsperiod och ett debattklimat som de flesta läsare känner sig hemma i. Många av bokens läsare torde ha varit aktiva på någon av de sidor av slagfältet som målas upp. I synnerhet som författaren själv, bl a som långvarig förbundsordförande för RFHL, var starkt engagerad i debatten får man här ett närhets- och deltagarperspektiv som skiljer sig från den tidigare historieskrivningen.

Socialmedicinsk tidskrift nr 6 1993

De urval av artiklar som författaren har valt som utgångspunkt för sin analys kan diskuteras och säkert kritiseras men jag avstår här från att bedöma boken ur vetenskaplig synpunkt. Författaren beskriver målande de periodvis mycket livfulla och även hätska debattomgångarna i massmedia, som också delvis reflekterades i myndigheters agerande i narkotikafrågan. Han urskiljer tre huvudsakliga ståndpunkter i debatten, eller tolkningsramar som han kallar dem: kontroll- och sanktionsstrategin, vård- och reformstrategin samt legaliseringsstrategin. Skildringen är intressant och de flesta läsare torde som sagt få underhållande minnesbilder. Den pragmatiskt inriktade socialmedicinaren torde dock även här känna visst motstånd i läsningen. Författaren koncentrerar sig nämligen helt på hur debatten förs, med vilka argument och i viss mån mot vilken politisk bakgrund. Vilken kunskap man haft om de reella hälsoeffekterna av dessa droger lämnas helt därhän. Författaren hade haft möjlighet att exempelvis jämföra dagens tobaksdebatt och den kunskap vi har nu om tobakens skadeeffekter med motsvarande debatt tidigare under seklet. Likaså har under de decennier som beskrivs en betydande kunskap vuxit fram om effekter av cannabis, vilket rimligen borde påverka myndigheternas inställning, men de reella effekterna av drogerna förefaller som sagt helt ointressanta i författarens analys.

Man kan också ifrågasätta författarens åsikt att de legaliseringssträvanden som nu finns vad gäller cannabis markant skulle skilja sig från 60-talets legaliseringsrörelse. De har visserligen olika förtecken och den tidigare kan möjligen på vissa grunder sägas vara mer "progressiv" (även om stora delar av vänstern tog avstånd från den). Effekterna blir trots allt de samma: ökad tillgänglighet, ökad konsumtion och ökad förekomst av skadeverkningar.

I slutkapitlet utnyttjar han en referensram som benämns "kontextuell konstruktivism" för att förklara hur graden av uppmärksamhet som ägnas ett socialt problem bestäms genom en process av skolektiv definition. Exakt hur denna

går till, dvs hur just narkotikaproblemet kommer att lyftas fram som samhällsproblem under den senare perioden, kvarstår för mig något oklart. Skildringen är dock fascinerande och läsaren stimuleras att själv fundera över hur och varför vissa sociala fenomen definieras som samhällsproblem. Många fenomen i vårt samhälle torde vara intressanta att analysera utifrån avhandlingens grundfrågeställning.

Peter Allebeck

Nyttan av dagens narkomanvård

SOCIALSTYRELSEN

Effekter av offensiv narkomanvård

Stockholm 1993

Skriften är den första i Socialstyrelsens nya serie "Socialstyrelsen följer upp och utvärderar". Denna rapport är en uppföljning av den insats med beteckningen "Offensiv narkomanvård" som Socialstyrelsen genomfört på uppdrag av regeringen. I uppdraget har ingått att söka möjligheter till effektivare narkomanvård genom bättre samordning och resursutnyttjande. Vidare har man haft regeringens uppdrag att göra en kartläggning av dagens narkomanvård och behovet av insatser samt utarbeta förslag till program för det fortsatta HIV-förebyggande arbetet bland narkotikamissbrukare.

I denna bok har man samlat ett antal olika bidrag som på olika sätt belyser utvecklingen inom dessa områden. Boken är därför mycket skiftande såväl till karaktär som kvalitet och den är dessvärre också svåröverblickbar. Två kapitel är klart intressanta och läsvärda: dels ett bidrag av Orvar Olsson om hur narkotikamissbruket har utvecklats, dels ett PM av Anders Bergmark och Lars Oscarsson som sammanfattar kunska-

pen om behandlingseffekter inom narkomanvården. Det faktamaterial som Orvar Olsson presenterar är inte nytt men det är sammanfattat på ett bra och tydligt sätt och insatt i ett nordiskt och europeiskt sammanhang. Vad gäller narkotikasituationen i Sverige gör han en uppdelning på tillfälligt experimentellt narkotikamissbruk och tungt missbruk. Han konstaterar att såväl skolundersökningar som värnpliktsundersökningar klart talar för en minskning av det experimentella narkotikamissbruket under 70- och 80-talen och att det sannolikt ligger kvar på en stabilt låg nivå. Det tunga narkotikamissbruket är svårare att få en klar bild över och kartläggning pågår. Mycket talar för att en viss minskning av det tunga narkotikamissbruket har ägt rum under 80-talet men att det finns grupper som snarast har ökat sitt missbruk. Ett exempel på detta är ett ökat missbruk av rökheroïn, främst i vissa invandrargrupper samt ett relativt omfattande missbruk av cannabis bland vuxna.

Bergmark och Oscarssons bidrag sammanfattar på ett nyanserat sätt forskningsläget vad gäller behandlingseffekter inom narkomanvården. Dessvärre nödgas man konstatera att forskningen inte ger något generellt stöd vare sig för att en viss metod eller viss behandlingsform är överlägsen någon annan, eller att behandlingseffekten är större än graden av spontanläkning. I högre grad än vad gäller alkoholvården råder det dock en brist på väl upplagda kontrollerade studier över effekter av olika behandlingsprogram. Ett undantag utgör dock metadonbehandling, där ett antal väl upplagda studier påvisat metadonprogrammets förmåga att reducera klienternas kriminalitet och konsumtion av illegala droger.

De menar därför att socialtjänsten generellt inte kan åberopa terapeutiska skäl (dvs att klienterna blir botade från sitt missbruk) för att förmedla en viss vårdform eller ett visst vårdinnehåll. Målsättningen med behandling blir istället att reducera skador samt att avhumanisera och möjligen allmänpreven-tiva skäl, ta hand om personer som behöver vård för sitt missbruk. Detta är också ett

allmänt konstaterande som kommer igen i andra delar av boken.

En relativt stor del av rapporten är en huvudsakligen administrativt upplagd beskrivning av hur Socialstyrelsens medel för projekt inom ramen för "Offensiv narkomanvård" har fördelats och utnyttjats. Det är i och för sig värdefullt att få en översikt på vad som görs på olika håll i landet men det blir en rätt mekanisk uppräknings och ger karaktären mer av en internprodukt för Socialstyrelsen än en rapport för bredare spridning.

Genom denna rapport påminns vi om hur stora belopp som samhället ägnar åt narkomanvård och insatser för narkotikamissbrukare och den diskrepans som råder mellan insatta resurser och kunskaper om behandlingseffekter. Delar av de medel som här redovisas avser visserligen förebyggande insatser men huvudintycket blir ändå att mycket av dessa resurser i ännu högre grad skulle kunna satsas på prevention.

Peter Allebeck

Själv mord som kulturfenomen

BRITA WESTERLUND-HÄNNESTRAND

Själv mord i glesbygd en kulturanalys ur primärvårds- perspektiv

Uppsala Research Reports in Cultural Anthropology, No 10 Uppsala 1990.

Ur sociologiskt perspektiv är själv mord ett sätt att lösa problem, när inga andra vägar återstår. Handlingens innebörd eller mening och möjliga alternativ är kulturellt bestämda. Med "kultur" menas då de begrepp och föreställningar människor har om sin värld, hur den ser ut och hur man bör handla i den. Handlingen är både en konsekvens av kulturen och ett återskapande av den.

Brita Westerlund-Hännestrand är

primärvårdsläkare och antropolog. Hon har i första hand nalkats folket och kulturen i Los församling i Ljusdals kommun genom sitt arbete som distriktsläkare och i andra hand via vardagskonakter och bygdehistoria.

Som primärvårdsläkare konstaterar hon en hög självmordsfrekvens bland män i Los. Denna fanns redan under senare hälften av 1800-talet, men även under 1970-talet och var ungefär dubbelt så hög som i närliggande församlingar. Åren 1959-84 dog 23 män i självmord. Hälften var missbrukare, hälften hade kontakt med primärvården sista halvåret (30-40 % sista månaden), bara fyra av 14 sökte för psykiska besvär.

Men som primärvårdsläkare möter hon också ett manlighetsideal, som förnekar sjukdomen. Männen söker läkare mycket ovilligt; upplever att de bara kommer och klagar. Sjukdomen är framför allt en negativ och irriterande inskränkning av mannens frihet. Man skall arbeta och sköta sig. Att supa kan vara en godtagbar utväg, förutsatt att dessa primära krav inte eftersättes. Att fly till skogen är en annan möjlighet att hantera outhärdliga situationer.

I denna kultur är värderingen av det allt mer påträngande storsamhället negativ. Det nya yrkeslivet begränsar friheten och leder till avfolkning. Familjens roll som bärande nätverk blir än större och den ensamlevandes vända tilltar.

Tio av de 23 männen sköt sig. Av tradition är skogen och jakten en glädjekälla och manbarhetskult. Geväret finns på högtidsplats i stugan, som symbol för manliga segrar och ett definitivt förhållningssätt till liv och död. Järnframställning och vapensmide är stolt finsk yrkestadition i trakten. Men även jakten hotas av det nya samhället och förvandlas från självklar rättighet till kriminellt tjuvskytte. En av männen, som begick självmord, hade dömts till fängelse för detta. En annan sköt sig på den plats där han fällde sin första älg, en annan efter att han bommat två gånger under samma älgjakt.

Denna korta anmälan kan bara ge en antydning om det nyanserade kulturella mönster som författaren beskriver som

bakgrund till den höga självmordsfrekvensen. Avsikten är inte att bevisa orsakssamband, utan att öka en kulturell förståelse för detta fenomen. Att tolka, snarare än att förklara.

Kulturanthropologerna ägnar sig nu alltmer åt att tolka också det moderna livet. De kan förse oss andra med verktyg för att förstå oss själva och vår tid. Detta är av betydelse både för suicidologin och hälso- och sjukvården i sin helhet, men också för våra vardagliga försök att fatta vad som sker omkring oss. Ett sådant verktyg är att lära sig förstå hur den dolda och kanske förnekade historien påverkar oss varje dag. Att ta till sig klarlägganden av den typ som Brita Westerlund-Hännestrand här ger oss, bidrar till mänsklig mognad.

Boken är därför stimulerande läsning ej bara för den som är intresserad av självmordsprevention utan för alla som vill utveckla sin förståelse för hälso- och sjukvårdens betydelse och för vårt moderna samhälle.

Jan Beskow

Fräsch debattbok om kriminalpolitiken

THOMAS EKBOM, GUNNAR ENGSTRÖM, BIRGITTA GÖRANSSON

Brott, straff och kriminalvård

Natur och Kultur 1992.

Införandet av brottsbalken år 1965 innebär inte att det kriminalpolitiska reformarbetet avstannade. Tvärtom kännetecknas de senaste decennierna av omfattande revideringar av straffssystemet både när det gäller reaktionernas utformning och verkställighetsformerna. Tre stora kommittéer arbetar nu för högttryck med förslag till reformer av systemet. Det är Straffsystemkommittén, Ungdomsbrottskommittén och Fängelseutredningen. Nyligen har Åklagarutredningen lämnat sitt betänkande.

Socialmedicinsk tidskrift nr 6 1993

Vad som skall komma ut av dessa kommittéers arbete är oviss men man kan räkna med betydande förändringar.

Det kan tyckas vara djärvt att i detta läge ge ut en introduktion i brott, straff och kriminalvård, eftersom det finns risk för att uppgifterna snart blir föråldrade. Detta gäller för övrigt mycket av litteraturen på straffrättens område. Ändå känns det riktigt att just denna bok publicerats. Den är nämligen inte bara en lärobok för främst vård- och grundläggande rättsutbildning utan också en debattskrift med många friska idéer och uppslag. Författarna har en tydlig ambition att få läsaren engagerad.

Det börjar med en kort beskrivning av brottsligheten, de olika straffrätts-teorierna och påföljdssystemet. Här kunde man kanske önska en hänvisning till det pågående reformarbetet och något mer om de nya kriminalpolitiska idéer som växt fram under senare år. Gunnar Engström är för övrigt en av experterna i det aktuella utredningsarbetet. Av intresse är att följa framställningen när man kommer in på sådana frågor som droger och kriminalitet, ungdomar och brott, invandrare och brott, den ekonomiska brottsligheten. Varje avsnitt skulle här kunna utvecklas till omfattande debattinslag men det begränsas av förklarliga skäl till korta avsnitt där problemen belyses med statistiska data och resultat av olika undersökningar och forskningsrapporter.

Någon gång hemfaller författarna åt mer spekulativa inslag. Man frågar t ex om kvinnornas brottslighet kommer att öka i takt med den ökande jämställdheten inom arbetsliv och politik eller om det i stället är männens brottslighet som kommer att minska när de blir mer jämställda med kvinnorna och får ett ökat ansvar för hem och barn. Det är nog inte så enkelt att finna förklaringar till kriminalitetsutvecklingen. Detta framgår tydligt när diskussionen förs in på olika tänkbara faktorer som kan leda till att människor blir brottslingar. Man gör här liksom i andra sammanhang den reflektionen hur osäker man är när det gäller att ställa prognoser över människors kriminella framtid.

Huvuddelen av boken ägnas åt

kriminalvården. Det är på detta område som förändringens vindar svept fram särskilt påtagligt men också ryckigt. Olof Palme myntade en gång orden "politik är att vilja". Ibland frestas man säga att "kriminalpolitik är att vela". Som exempel kan nämnas institutet villkorlig frigivning som under de senaste decennierna ständigt varit föremål för ändringar. Man har haft svårt att bestämma sig för om den dömda skall släppas ut efter 3/4, 2/3 eller 1/2 av strafftiden eller om man inte alls skall ha någon villkorlig frigivning. Även ideologiskt sker kastningar mellan olika positioner, där intresset av vård och behandling ställs mot kontroll och tillsyn (repression).

Man kan generellt säga att författarna har en positiv inställning till kriminalvårdens möjligheter att behandla klienterna. Visserligen ger de höga återfallsprocenterna och kriminalitetsutvecklingen inte någon särskilt gynnsam bild av verksamheten men författarna pekar på att denna bild måste differentieras. Det finns anstalter där rymningsbenägenheten är mycket låg, där man kan uppvisa låg återfallsfrekvens och där det finns skäl att tala om goda behandlingsresultat.

Diskussionen angående den framtida *kriminalvården i anstalt* ger anvisning om alternativ till dagens säkerhetssystem genom ökad kontakt mellan personal och intagna och en mobilisering av frivilliga krafter som går in i fängelserna för att stödja de intagna. Författarna pekar också på behovet av ökad omvårdnad, bättre psykiatriska, psykologiska och medicinska vårdresurser, bättre rekrytering av anstaltens baspersonal och möjligheter för de intagna att producera egen kultur som alternativ till drogupplevelser. Det är, menar författarna, inte omöjligt att behandla under tvång. Därmed går man mot dem som kritiserar den behandlingsideologi som styrt vårt påföljdssystem.

När diskussionen gäller den framtida *frivården* tar författarna upp frågan om elektronisk övervakning som ett alternativ till tillsyn genom frivårdsmyndigheterna. Sådan övervakning innebär

att den dömda runt benet skall bära ett metallband med inbyggt larm. Om han lämnar sin bostad eller går utanför ett specificerat område utlöses larmet. Det är en uppgift För Straffsystemkommittén att utreda om ett sådant system skall införas i Sverige. För författarna synes dock andra insatser vara att föredra, t ex att bättre organisera klienternas boende, sysselsättnings- och utbildningstillfällen. Det är i första hand frivårdens uppgift att förmedla kontakt mellan klienten och samhällets olika vårdresurser. Man ser framför sig den stora sociala innovationen som skall ersätta fängelse och frivård.

Boken ger många intressanta vinklingar av kriminalvårdens problem. Den som tar del av framställningen behöver inte sakna stoff till debatter.

Erland Aspelin

En viktig bok om abortfrågan

ASLAK SYSE

Abortloven. Juss og verier

Oslo, *Ad Notam Gyldendal AS* 1993, 367 sidor.

Aslaks Syses mäktiga bok om abortfrågan har två syften, dels att ge kunskap om vad som är gällande norsk rätt, dels att ge rättsliga och värdemässiga premisser i den pågående samhällsdebatten. Det är framför allt det senare syftet som motiverar en presentation av boken för svenska läsare.

Inledningsvis ges en tankeväckande rättshistorisk översikt. I *Kong Christian Den Femtis Norske Lov* från 1687 fastslås t ex att "Lettferdige Quindfolk, som deris Foster ombringe, skulle miste deris Hals, och deris Hoved sættis paa en Stage" (s22). Straffet mildrades till högst fem år från 1842, och 1902 till högst 3 år. Under åren 1920-29 blev 100 personer dömda enligt *Strafflovens* §245. De

flesta var kvacksalvare eller "kloka gummor". Endast två var läkare. Den gravida kvinnan slapp för det mesta med påtalseftergift. Men först med 1960 års *Lov om svangerskapsavbrot* i visse höve definierades legala aborter. Syse påpekar att så sent som i 1960 års lag utgicks från att "en kvinnelig ektefelle, i motsetning til enslige kvinner, prosessuelt skulle betraktes på tilsvarende måte som mindreårige eller kvinner med svikt i de mentale funksjoner" (s220).

Indikationerna för legal abort vidgades ytterligare med 1975 års lag. Samma år blev också *Strafflovens* §245 ändrad. Numera kan endast andra personer än den kvinna som gör illegal abort straffas för sin medverkan. Norska kvinnor fick rätt att själva bestämma om abort 1978, dock endast när ingreppet kan ske innan utgången av tolfte graviditetsveckan (beräknad från sista menstruationens första dag).

Med utgångspunkt i rättskällorna (abortlagen och dess förarbeten, lagens föreskrift och vägledning, samt abortnämndernas praxis och rättspraxis) identifieras och diskuteras de olika intressenternas (materiella och processuella) rättigheter och skyldigheter. De viktigaste intressenterna är den abortsökande kvinnan, fostret, fostrets far, kvinnans förmyndare eller person med föräldransvar, länsläkaren, abortnämnden, läkaren som den abortsökande kvinnan hänvänder sig till, samt den sjukvårdspersonal som utför eller medverkar vid abortingreppet.

Syses analys av de rättsliga förhållandena är klar och övertygande. Även när han själv tar ställning till de olika rättsreglerna är argumenten väl avvägda. Han försvarar, med viss glöd, kvinnans rätt till självbestämd abort, samtidigt som han betonar fostrets rättsskydd. (Med tanke på hans föredömliga klargöring av olika rättsbegrepp inom socialrätten borde möjligen också innebörden av termen "rätt" i uttrycket "fostrets rätt till liv" ha kommenterats). Det ibland framförda kravet att den biologiska fadern borde återfå vissa juridiska rättigheter i abortvalssituation avvisar han på det bestämdaste. Vidare argumenterar han för att rätten till självbestämd

abort i det norska hälso- och sjukvårdssystemet måste innebära att abortverksamheten ges första prioritet. Ingen får vägras abort med hänvisning till bristande resurser.

Endast på två punkter känner jag en viss tveksamhet till Syses argumentering. Han avvisar äggdonation (men inte sädesdonation) vid *in vitro* fertilisering (IVF) med hänvisning till att det förra (men inte det senare) utgör ett "brudd med den biologiske kontinuiteten i livsprosessene" (s147). Enligt min mening bör all reglering som ger kvinnor och män olika rättigheter bekämpas, om inte synnerligen tungt vägande skäl talar för motsatsen. Några sådana skäl finns knappast i detta fall.

Den andra punkten har att göra med kravet på informerat samtycke vid användandet av aborterade foster för medicinska ändamål. Syse skriver: "När det gjelder eventuell bruk av fostervev som donasjonsmaterial, må det skilles mellom fostervev som er resultat av spontanaborter, og fostervev som er resultat av provoserte - og lovlig utførte - svangerskapsavbrudd" (s159). Och han fortsätter (s164): "Etter mitt syn bør ikke en gravid kvinne som i utgangspunktet har satt sine egne interesser over fosterets, ha beslutningsmyndighet overfor graviditetsproduktene. Ett "ja" till transplantasjon bør ikke kunne gjøre abortvalssituasjonen lettere ved at det blir mer etisk akseptabelt. Det synes unaturlig om kvinnen skal tilstå noen slik nærstående rett till fosterproduktene som et slikt krav om informert samtykke vil medføre." Syse föreslår därför att informerat samtycke endast ska krävas vid spontanaborter, men att kvinnan kan förutsättas samtycke (om hon inte protesterar) vid provocerade aborter.

Men är det rimligt att ge kvinnor laglig rätt till självbestämd abort och samtidigt markera ogillande mot de kvinnor som utnyttjar denna rätt? Ett sådant ogillande markeras genom att förvägra dem en rättighet som spontanaborterande kvinnor har. Syse utgår från den mycket rimliga tanken att foster både har ett moraliskt och ett rättsligt skyddsvärde. Därav följer att varje provocerad abort innebär en etisk kostnad eller förlust,

men inte att kvinnor förtjänar moraliskt klander när de utnyttjar sin självbestämmanderätt och genomför abort. Endast om det inte finns tillräckligt tungt vägande skäl för abort kan hennes handling rimligen anses klandervärd. Och inte ens i sådana situationer är det, enligt min mening, samhällets uppgift att moralisera.

Detta är emellertid endast två punkter i en bok som på ett föredömligt sätt diskuterar abortlagstiftningens alla rättsliga aspekter - långt flera än icke jurister i sin vildaste fantasi kan föreställa sig. För den som gör anspråk på att vara insatt i abortdebattens rättsliga och värdemässiga aspekter är Syses bok ett måste. Jag känner inte till någon annan bok som på ett sådant fullständigt och systematiskt sätt diskuterar dessa frågor.

Tore Nilstun

Våra recensenter

Sonja Heedh är kurator, verksam vid Barn- och ungdomshabiliteringen i Uppsala läns landsting, *Bo Werner* överläkare, Samhällsmedicinska enheten, Örebro, *Peter Allebeck* professor i socialmedicin vid Göteborgs universitet, *Jan Beskow* docent, Psykiatriska kliniken Sahlgrenska sjukhuset, Göteborg, *Erland Aspelin* hovrättslagman vid Hovrätten för Skåne och Blekinge. Tore Nilstun, docent, Enheten för medicinsk etik, Lund.

HJÄLP OSS HJÄLPA SVERIGE!

Stöd Operation Livskraft och hjälp oss hjälpa de ensamma, isolerade och utsatta.

Sätt in ditt bidrag på giro 900 800-4 eller ring: 020-210 220

(Du betalar bara för en markering)

Röda korset